

НАН України. Ін-т історії України. – К., 1999. – 278 с. 15. Перший Всеукраїнський вчительський з'їзд в Харкові від 5 до 11 січня 1925р: (зі знімками учасників з'їзду): Стенографічний звіт. – Харків: Державне видавництво України, 1925. – 153 с. 16. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки / В. В. Липинський; Донецький державний технічний університет. – Донецьк: РВА ДонДТУ, 2000. – 248 с. 17. Стрижак Є. М. Кадрове забезпечення середньої та вищої школи УСРР: історичний досвід 1920–1930 років: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Є.М. Стрижак; Черкаський держ. технологічний ун-т. – Черкаси, 2007. – 200 с. 18. Бондарчук П. М. Політика українізації і профспілки УСРР (1920-і рр.) / П. М. Бондарчук. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2002. – 161 с.

Викторія Проценко

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОФСОЮЗ В УССР В 1920-Е ГГ.: НА ПУТИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ

В статье раскрывается проблема привлечения образовательного профсоюза к идеологическо-пропагандной работы в УССР в 1920-е гг.: участие в партийной работе, антирелигиозной пропаганде, организации художественной самодеятельности, ликвидации неграмотности, участие в работе сельсоветов, показывается формирования педагога как активного гражданского деятеля, анализ основных методов, с помощью которых большевики осуществляли подчинение образовательного профсоюза УССР в 1920-х гг. советской власти. Определено первоочередные задачи, которые решались образовательным профсоюзом УССР в 1920-х гг.

Ключевые слова: образование, учительство, профсоюз работников образования, общественно-политическая работа, политический курс государства.

Viktoriya Protsenko

EDUCATIONAL UNION IN THE USSR IN THE 1920S: TOWARDS SOCIALIST CHANGES

The article reveals the problem of attracting educational unions to ideological advocacy in the USSR in the 1920s.: participate in party work, anti-religious propaganda, organization of amateur, literacy, participate in the committees of poor peasants, village councils, showing an educator as an active civil figure, an analysis of the main methods by which the Bolsheviks carried subordination of trade union educational USSR in 1920th years Soviet authorities. The study said the problems identified priority tasks facing the USSR educational union in the 1920s.

Key words: Education, teachers, education workers union, social and political work of state policies.

УДК 655.41:655.42 (477) «192»

Валентина Молоткіна

УЧАСТЬ ВИДАВНИЦТВ У СТАНОВЛЕННІ КНИЖКОВОГО РИНКУ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕП (1920-І РР.)

У статті аналізується вплив державної політики на процес формування книжкового ринку в УСРР у 1920-і рр. Показано, що в умовах нової економічної політики видавництвам була надана відносна самостійність у проведенні торговельних операцій. Видавництва, враховуючи нові умови, намагалися створити свій торговий апарат та мережу. Та найбільшу мережу книготоргівельних організацій в своєму розпорядженні мало Державне видавництво України, яке наприкінці 1920-х рр., маючи кошти та підтримку з боку держави, поступово витіснило з книжкового ринку всі діючі видавництва.

Ключові слова: видавництво, друкована продукція, ідеологія, книга, книгопоширення.

Потреба вивчення участі видавництв у становленні книжкового ринку 1920-х рр. зумовлена сучасними соціально-економічними обставинами в Україні. Нині, як і в досліджуваний період, дедалі гострішими стають економічні проблеми видавничих підприємств, розвиток галузі відбувається на тлі серйозної конкурентної боротьби, насамперед, з іноземним продуктом. Скоротилися кількісні та знизилися якісні показники випущеної друкованої продукції, зростає собівартість видань, зменшується купівельна спроможність населення, слабшає інтерес до книги. В особливо критичному стані опинилася україномовна література. Отже, питання про те, якою мірою держава регулювала процес становлення книжкового ринку і яким видавництвам надавала пріоритети у його формуванні, має на сьогодні не лише науково-пізнавальне, але й практичне значення.

Деякі аспекти становлення ринку друкованої продукції були досліджені радянськими [1–5] та сучасними істориками [6]. У наш час, досліджувана нами проблема ще не знайшла ґрунтового, об'єктивного і цілісного висвітлення у наукових публікаціях.

У цій статті автор ставить за мету показати вплив державної політики на процес формування книжкового ринку в УСРР у 1920-і рр.

Нові основи господарювання в умовах нової економічної політики змусили державу відмовитись від безкоштовного розповсюдження творів друку. Як стверджував О. Молодчиков, зародження радянської книжкової торгівлі в УСРР припадає на жовтень 1921 р., коли дозволено вільний продаж книжок [3, с.72]. Постанову Ради Народних комісарів (далі – РНК) УСРР «Про порядок розподілу творів друку», згідно з якою всі твори друку всім державним установам, громадським організаціям та приватним особам можна придбати тільки за відповідну плату, опубліковано 14 жовтня 1921 р. А, згідно з положенням «Про єдиний план розподілу творів друку на території УСРР», всі нові видання і націоналізовані книжкові фонди колишніх приватних власників належали Всеукраїнському державному видавництву (далі – ВДВ), за яким ЦК КП(б)У затвердив монопольне право розподілу літератури. Також ВДВ мав монопольне право купувати гуртом видання в будь-яких видавництвах. Приватним особам і кооперативам дозволялося відкривати підприємства для продажу друкованих видань за попереднім дозволом ВДВ або його місцевих органів, які реєстрували підприємства, здійснювали нагляд за ними та за торгівлею книгами, ухвалювали рішення про їх ліквідацію, але за погодженням із судовими органами [7, арк. 3; 8, арк.79]. Книготорговці, яких звинуватили в затримці чи приховуванні книжок на своїх складах з метою підвищення ціни, а також тих, що самовільно підвищували ціни на друковану продукцію, притягувались до судової відповідальності як за спекуляцію, а їхні книготоргові заклади закривались [7, с.18]. Звісно, ці заходи відіграли немалу роль в регулюванні приватної книготоргівлі державними органами.

Також НЕП сприяв й «розквіту» букіністичного торгу («по всіх пішоходах, на всіх перехрестях розмістилися десятки індивідуальних торговців з книжками, розкладеними просто на землі, в кращому випадку на приступочках будинків), але він тривав недовго – півтора року [9, с.17–18]. В українській провінції поширилася практика купівлі книг за продукти харчування. Наприклад, за вже заборонену владою «Ілюстровану історію України» М. Грушевського на Київщині давали до півтора фунта сала; підручник з геометрії Кисельова коштував на Поділлі вісім фунтів цукру; а в Харкові один робітник за півпуда цукру купив повний комплект дореволюційного видання енциклопедії Брокгауза-Ефрона [10, с.17–18].

Заміна безкоштовного розподілу платним була вже повністю здійснена у 1922 р. [5, с.16]. Зокрема, перейшовши на госпрозрахунок, перестав безкоштовно видавати літературу видавничий відділ Наркомзему [11, арк.209]. Та, у зв'язку з переходом до вільної торгівлі, постала потреба в книготорговій мережі. Її створено на базі місцевих органів ВДВ, які з організацією Державного видавництва України (далі – ДВУ) були перетворені в торгові відділи і книжкові магазини. При Київському, Одеському, Харківському та Катеринославському відділеннях ДВУ реорганізовано торговельні відділи у обласні торговельні контори, що поширювали свою діяльність на прилеглі губернії, а саме: Київська обласна торговельна контора мала організовувати книгорозповсюдження на території Волині, Поділля, Київської та Чернігівської, Катеринославська – Катеринославської, Запорізької та Кременчуцької; Одеська – Одеської та Миколаївської; Харківська – Харківської, Донецької та Полтавської губерній [12, арк.150]. Відділення ДВУ в таких містах, як Київ, Харків, Одеса, Катеринослав, були не тільки виробничими апаратами видавництва, а й торговими базами. Тож, ДВУ мало в своєму розпорядженні широку мережу книготорговельних організацій. Крім того, ДВУ сформувало досить розгалужену мережу агентів і контрагентів у колишніх повітових містах. До поширення книг залучалися й громадські організації, поштово-телеграфні пункти, вчителі, студенти [1, с.237; 2, с.70]. Зокрема, поштово-телеграфні контори, які мали у себе столики й вітрини для торгівлі книжками, по суті, були фактичними контрагентами ДВУ [9, с.24]. Для просування книжок безпосередньо на село ДВУ залучав на договірних засадах споживчу кооперацію з її широкою мережею магазинів і крамниць. Так, заключивши з «Книгоспілкою» договір (на пільгових для неї умовах), зобов'язав її відкрити в ряді певних пунктів, де ДВУ не мало своїх торгових осередків, книготорговельні відділи при райспілках. В інших пунктах торговельний відділ ДВУ передавав контрагентство «наобразам» та іншим місцевим органам [13, арк.20]. У 1923 р. торговельний відділ ДВУ, будучи єдиним великим апаратом поширення книги (до 40 відділень, торговельних контор і агентств) в Україні, поширював як власну друковану продукцію, так і продукцію інших видавництв [13, арк.22]. ДВУ прагнуло також розповсюдити книгу й за межами України. Це завдання виконували відкриті ним відділення в Москві та Петрограді. Зокрема, Центральний відділ розповсюдження друку повідомляв, що Московській філії відпускається 10 % всієї літератури, яка є на складах ДВУ [14, арк.12]. Але по каналах цих відділень йшов і зворотний процес – книги

московських і петроградських видавництв (нові видання з усіх галузей знань) проникали в Україну [4, с.313]. Це призвело до того, що роздрібна книжкова торгівля в Україні у 1923 р. мала 75 % російських і тільки 25 % українських видань. Зокрема, в загальному обігу торговельної контори Київського відділення ДВУ видання «ПІЗ» складали біля 50 % [15, арк.2, 4]. Підручники для загальноосвітніх шкіл у книготорговельному репертуарі становили 40–50 % (лише київський відділ ДВУ замовляв десятки тисяч російських підручників) [16, арк.12–13], суспільно-політична книжка – 15–20 %. Тоді як націоналізована література, що могла б поповнити книжковий ринок, залишалася невпорядкованою («на складах панував хаос») [17, арк.26].

У 1922–1923 рр. відносна самостійність у проведенні книготорговельних операцій була надана й іншим видавництвам, які, враховуючи нові умови, намагалися створити свій торговий апарат та мережу, що складалася з філій, представництв, книжкових складів, магазинів, крамниць та ін. Так, «Путь просвещения» в 1923 р. мав 4 торгові представництва (Харків, Київ, Одеса, Москва), «Молодой Рабочий» – 5 (Харків, Київ, Одеса, Катеринослав, Москва), «Книгоспілка» – 3 центральні бази (Харків, Київ, Одеса), а в Житомирі та Вінниці працювали оптово-роздрібні магазини. Також вона була пов'язана з 36 райспілками, що торгували в 60 населених пунктах, мала більше 40 сільських ЕПО, які регулярно торгували книгами [18, арк.13]. «Книгоспілка» навіть надано право мати свої представництва за кордоном (Австрії, Німеччині) [18, арк. 23, 55, 60]. Загальний обіг «Книгоспілки» в 1923 р. складав 526 тис. крб., з яких близько 7 % – роздрібна торгівля [19, арк. 20]. «Пролетарій» відкриває центральний магазин у місті Харкові [20, арк. 6, 9], організовує книгорозповсюдження майже по всій Україні (28 відділень) [21, арк. 16] та за її межами. Його відділення і агентства діяли в Києві, Житомирі, Вінниці, Полтаві, Катеринославі, Ростові-на-Дону, Краснодарі (при видавництві «Буревестник»), Баку (при видавництві «Бакинский рабочий»), пізніше – в Одесі, Луганську, Сумах, Кіровограді [22, арк. 12], Мінську, Москві та Ленінграді [23, арк. 1]. Кожна філія мала власні відділення. Зокрема, Катеринославська керувала роботою відділень усієї Катеринославської губернії, що діяли в містах Кривий Ріг, Павлоград, Мелітополь, Олександрівськ, Бердянськ та ін. [24, арк.17]. З часом при видавництві на основі цієї мережі організовано спеціальний відділ розповсюдження і реклами творів друку [22, арк.29]. Видавництво «Робітник Донбасу» на початку 1920-х рр. сконцентровувало роботу, в основному, в Донбасі й було монополістом у цьому регіоні України. Торгівельна мережа видавництва нараховувала: власних апаратів – 26 одиниць, при кооперативних організаціях діяло – 15, при сільбудах – 13; при робітничих клубах – 5; при експедиціях – 1. Хоча Агітпроп намагався всі книжкові магазини, які існували в губернії, об'єднати навколо видавництва «Донбас» [25, арк.89].

З метою «розширення книжкового ринку і просування книги до споживача» в містах установлювались кіоски (на ринках та «в інших місцях, де її може купити покупець-селянин», великих заводах, при клубах, вузах). Для робітників і службовців великих заводів і фабрик запроваджувалось спеціальне кредитування, яке давало можливість придбати необхідні книги з відтермінуванням платежу на 2–3 місяці (від 4 до 6 термінів) та пільги: знижки до номінальної вартості, розрахунок по курсу дня виплати зарплати та ін. [13, арк.21]. Ці заходи сприяли поширенню літератури в містах.

А от на село книга надходила надто повільно. Взагалі, упродовж 1921–1924 рр. видавництва видавали книги, не знаючи ринку, його потреб [26, с.90]. Спочатку розповсюдженням книги у сільській місцевості займалося створене у 1922 р. Всеукраїнське акціонерне товариство «Село – книга», але йому не пощастило знайти підтримку в сільських жителів і не судилося стати кредитоспроможною установою [6, с.41]. Тому, визнавши, що найбільш пристосованим апаратом поширення книги на селі є кооперація, а існування «Село-Книги» є «недоцільним» [25, арк.70], уряд у 1923 р. до цієї справи залучає «Книгоспілку», яка у своїй книготоргівлі спиралася на низові кооперативи, споживчі товариства і крамниці, й приєднує до неї «Село-Книгу» з усіма закладами, активами [27, арк.101; 28, арк.10] і боргами у розмірі 9,9 тис. крб. [29, арк.24; 30, арк.110].

Задіявши систему споживчої кооперації, «Книгоспілка» опинилася в найкращому становищі стосовно поширення виданих нею книг на сільському ринку. Як зазначила О. Левчук, утворення й розвиток системи поширення творів друку на госпрозрахункових засадах з опертям на систему низових кооперативних організацій було головним здобутком «Книгоспілки» [6, с.119]. Власних пунктів торгівлі книгою в «Книгоспілці» було 16 – у Харкові (3), Києві (3), Житомирі, Вінниці, Ніжині, Тульчині, Одесі, Сумах, Охтирці, Луганську, Миколаєві та Балті. З подання «Книгоспілки» і на її забезпеченні торгували також 84 пункти різного підпорядкування на рівні районів та 450 сільських кооперативів, 650 книжкових полиць при кооперативах 1-го ступеня, закупали-ж книжки і постачали ними село до 2500 кооперативів. Так як в селах попит на книгу був незначним, але скрізь по Україні відчувався сильний дефіцит канцтоварів, «Книгоспілка» просуvalа на село книгу поряд з канцтоварами, страхуючи першу за рахунок прибутковості другого [31, арк.145 зв.]. Книготорговельна робота дала наслідки в таких цифрах: упродовж 1923/24 операційного року

відпущено книг на загальну суму 884170 крб. 19 коп.; чистий продаж – 789196 крб. 42 коп. Загальна сума чистого продажу по номіналу складала 1096107 крб. [31, арк.145 зв.].

Але процес концентрації в середині 1920-х рр. стосувався не лише видавничої, але й книготорговельної мережі. Згідно з рішенням наради центральних видавництв при підвідділі Агітпропу ЦК ЦКП(б)У (1924 р.) були збережені магазини в таких містах: за ДВУ залишалися магазини в усіх губернських містах; за видавництвом «Шлях освіти» – у Києві, Харкові та Катеринославі; за «Книгоспілкою» – тільки в Харкові, Києві та Одесі; за «Молодим робітником» – лише в Харкові. Цим же рішенням категорично заборонялося партійним, громадським, кооперативним видавництвам передавати представництва та контрагентства приватним особам. В окружних пунктах кількість магазинів не повинна була перевищувати двох, які б належали виключно кооперації [32, арк. 10]. Тож видавництва переходять на договори й передачу своїх представництв книготорговельним організаціям. Таким представником в Україні упродовж 1924–1925 рр. було ДВУ [21, арк. 8, 16], який мав власний торговий апарат (120 пунктів) [19, арк. 13].

Щоб підтримати свою присутність на книгоринку, «Книгоспілка» організувала крамниці дешевої літератури, де споживач міг недорого купити потрібну йому книжку [33, арк.213]. У книжкових магазинах періодично проводилися виставки книг у віконній вітрині, яка вважалася найефективнішим засобом реклами та привернення уваги читача [34, арк.17]. Також, в кооперативних крамницях продавали книжки пайовикам у кредит або в обмін на сільськогосподарські продукти, видавали книжки покупцям замість здачі. Крім того, рекомендувалося залучати до продажу видань школярів, створювати шкільні кооперативи, виносити книжкову торгівлю за межі крамниці, «на базар у свято» [35, с.26]. Як наслідок, обіги «Книгоспілки» в 1925/1926 рр. зросли проти 1924/1925 рр. на 100 %, тоді як в інших видавництвах вони зросли лише на 6 % [36, арк.11].

Видавництво «Український робітник» у 1925–1926 рр. нараховувало торгівельну мережу в кількості 54 одиниці, яка розташовувалася у Донецькому басейні та на Харківщині. Організаційно вона була розподілена між п'ятьма філіями, що знаходилися в Артемівську, Сталіно, Луганську, Микитівці, Харкові. Якщо торгівельна система видавництва на 1 жовтня 1925 р. складала: 17 магазинів, 8 контрагентств, 29 кіосків, представництв не було, то станом на 1 жовтня 1926 р. ситуація значно змінилася. Так, кількість магазинів зросла до 20, контрагентств – 8, кіосків – 17, представництв – 4. Пізніше відкрилися представництва в Катеринославі, Києві та Кривому Розі, а в інших регіонах України (Одесі, Вінниці, Полтаві, Мелітополі) були укладені угоди з місцевими книготорговельними організаціями про розповсюдження продукції видавництва на комісійних засадах [37, арк. 6]. У підпорядкуванні видавництва «Гарт» на контрагентських началах знаходилися «Укркнигоцентр», кооперативні книготорговельні організації, «Союздрук», «Укркнига», колектив «Споживач», а також приватні особи та контрагентства, які перебували за межами України [38, арк.10]. «Пролетарій», після закінчення терміну договору з ДВУ, створив мережу своїх відділень в Одесі, Катеринославі, Києві, Миколаєві, Сталіно, Луганську, Артемівську, Старобільську, Москві та Ленінграді [21, арк.16].

У цілому книготоргівельна мережа УСРР на 1 жовтня 1926 р. налічувала 1030 торгівельних одиниць, у тому числі 298 книжкових магазинів, 26 кіосків і шаф та 706 книжкових полиць. Приватні видавництва, не маючи свого апарату розповсюдження, користувались крамницями і експедиціями основних видавництв [39, арк.76]. Зокрема, видавництво «Час», не маючи власного торгового апарату, всю свою продукцію здавав на комісію ДВУ і «Книгоспілці» за знижкою 40 %. Видавництво «Труд» також не вело самостійної торгівлі [40, арк.3, 33].

Станом на 1 жовтня 1928 р. система книготоргівлі нараховувала по окружних центрах УСРР 524 одиниці, або 13 підприємств на місто. На 10 тис. сіл та 600 райцентрів налічувалося (тільки в системі ДВУ та кооперації) 1798 книгарень та полиць, тобто, книжковою торгівлею охоплено 1/5 населених пунктів України [36, арк.4, 8]. Кооперативна книготоргова сітка нараховувала 1413 одиниць [41, арк.136], у тому числі в округах – 51, в районах – 258, в сільській місцевості – 1104. Проте, книготоргівельна мережа, в основному, охопила округові міста й була недостатньою в районах і, особливо, на селі [36, арк.12]. Інші видавництва також зосереджували свою торгівлю мережу у великих і середніх містах. Так, торгова мережа Центровидаву складалась з 6 філій: у Харкові, Києві, Одесі, Бердичеві, Умані, Кам'янці. Крім того, укладались угоди по просуванню книг з ДВУ, «Книгоспілкою», «Культур-Лігою» та ін. [42, арк. 49 зв.]. Тож, малі міста й райони «залишались без книги» [36, арк. 10].

Щоб поширювати свою продукцію через власні апарати на периферії, видавництва змушені були торгувати також й «чужою» продукцією та канцтоварами. Так, загальні торгові обороти видавництва «Рух» за жовтень 1925 – квітень 1926 рр. складали 218 тис. крб., з яких 63 тис. за власні видання, 26 тис. за чужі й 129 тис. за торгівлю канцтоварами [43, арк. 222]. Обороти «Пролетарія» за 1925/1926 рр. з реалізації власної продукції складали 920 тис., чужої – 291 тис.,

канцтоварів – 423 тис., а в 1926/1927 рр. – з реалізації власної продукції складали 837 тис., чужої – 519 тис., канцтоварів – 675 тис. Обороти «Українського Робітника» за 1925/1926 рр. з реалізації власної продукції складали 354 тис., чужої – 991 тис., канцтоварів – 1233 тис., а в 1926/1927 рр. – з реалізації власної продукції складали 262 тис., чужої – 1243 тис. [36, арк. 8]. Торгові обороти видавництва «Час» за 1927/1928 рр. з реалізації власних видань складали 33734.01 крб., чужих – 7967.27 крб., канцприладдя – 313.09 крб. [40, арк.50]. Таким чином, власна продукція цих видавництв (це показово для всіх видавництв) рік у рік зменшувалась при значному зростанні оборотів і співвідношення в їх оборотах книг чужих видань (в основному, російських) та канцприладдя.

Видавництва вишукували інші засоби для торгової діяльності. Зокрема, «Українським робітником» ще у 1927–1928 рр. розпочато роботу по організації профспілкового споживача й керівництва комплектуванням бібліотек [44, арк.1]. Щоб керувати цією роботою, при окружних філіях організовуються бібліотечні колектори [45, с.207], які намагались об'єднати й централізувати книжкове комплектування всіх профспілкових бібліотек України [46, арк.51]. У кінці 1928 р., крім «Українського робітника», розвинули свою мережу бібліотечних колекторів «Пролетарій» та «Книгоспілка». Різниця між колекторами полягала в забезпеченні їх літературою відповідними видавництвами, якщо «Пролетарій» постачав переважно масову соціально-політичну літературу [47, с.9–10], то «Книгоспілка» – кооперативну, а «Український робітник» – робітничу [48, с.12]. Щоб підняти цікавість широких мас до української книжки, «просунути її до найвідсталішої частини робітництва і селянства, до тої частини, що й досі не цікавиться книжкою, не читає її», проводились «місячники української книжки». Упродовж місячника організовували максимальну знижку на книжки, книжкові базари, кредитування книжкою, лотереї, виставки, вечори української книжки з лекціями, з доповідями, з читанням, з диспуатами письменників [45, с.240].

Як наслідок, у 1928/1929 рр. обіг всіх книготорговельних кооперативних організацій значно зріс. Так, лише обіг «Книгоспілки» зріс за перший квартал (проти першого кварталу минулого року) на 25 %; за другий квартал – 60 %, а за третій квартал на – 80 % (проти третього кварталу минулого року). В грошах це складало 3870 тис. крб. за всі три квартали [49, с.19]. Всього обіг «Книгоспілки» за 1928/1929 рр. становив 24155,8 тис. крб. [50, с.4]. Тоді як обіг ДВУ становив 17818 тис. крб. [42, арк.9], «Українського робітника» – 2330 тис., «Пролетарія» – 5353 тис., «Радянського селянина» – 992,6 тис., Юридичного видавництва – 1983,5 тис. крб. [50, с.4]. Загально-торговельний обіг українських видавництв у 1928/29 р. становив 56632,5 тис. крб., а продаж власних видань – 12848,7 тис. крб. [51, с.11].

У 1929 р. усю видавничу галузь очолило ДВУ, яке, маючи кошти та підтримку з боку держави, поступово витісняло з книжкового ринку всі діючі видавництва. Станом на вересень 1929 р. видавництво «Український робітник» сконцентровувало свою роботу лише в Донбасі і велася вона тільки через колектори [52, арк. 174]. Видавництво «Рух» розповсюджувало свою продукцію через агентів по передплаті, які працювали в тих районах та селах, де не було книгарень [53, с.24]. У 1929/1930 рр. книготорговельний відділ та відділ періодики «Руху» разом із обслуговуючим персоналом та всією продукцією були передані до «Книгоспілки». У розпорядженні видавництва «Рух» залишилася лише видавнича діяльність [54, арк.68].

Отже, в умовах НЕП видавництвам була надана відносна самостійність у проведенні торгівельних операцій. Видавництва, враховуючи нові умови, намагались створити свій торговий апарат та мережу. Та найбільшу мережу книготоргівельних організацій в своєму розпорядженні мало ДВУ. Для просування книжок безпосередньо на село ДВУ залучало на договірних засадах споживчу кооперацію з її широкою мережею магазинів і крамниць. Задіявши систему споживчої кооперації, в найкращому становищі стосовно поширення книг на сільському ринку опинилася «Книгоспілка». Приватні видавництва, не маючи свого апарату розповсюдження, користувались переважно крамницями і експедиціями основних видавництв. Через концентрацію книготорговельної мережі в середині 1920-х рр. видавництва переходять на договори й передачу своїх представництв ДВУ, незважаючи на нерентабельність його торгівельної діяльності та збитковість, порівняно з іншими видавництвами. Наприкінці 1920-х рр., маючи кошти та підтримку з боку держави, ДВУ поступово витіснило з книжкового ринку всі діючі видавництва.

Список використаних джерел

1. Книга і друкарство на Україні / [За ред. П. М. Попова]. – К.: Наук. думка, 1965. – 315 с.
2. Молодчиков О. В. Книга радянської України / О. В. Молодчиков. – К.: Політвидав, 1974. – 176 с.
3. Молодчиков О. В. Книгоиздательское дело в Украинской РСР (1917–1960 гг.) / О. В. Молодчиков. – Книга: исследования и материалы, 1961, вып. 5. – с. 57–88.
4. Назаров А. И. Октябрь и книга. Создание советских издательств и формирование массового читателя 1917–1923 / А. И. Назаров. – М., 1968. – 386 с.
5. Подгорнова А. И. Советское книгоиздание в 20-е годы / А. И. Подгорнова. – М.: Наука, 1984. – 109 с.
6. Левчук О. М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидавання в Україні / О. М. Левчук. – К.: Наук. думка, 1992. –

182 с. 7. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 749, 116 арк. 8. Держархів Київської обл., ф. 2933, оп. 1, спр. 1, 340 арк. 9. Меженко Ю. Українська книжка часів Великої революції / Ю. Меженко. – К., 1928. – 32 с. 10. Грицак Е. З історії книжкового руху на Великій Україні (1917–1922) / Е. Грицак. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/rozdil/novyny>. 11. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1463, 270 арк. 12. Держархів Київської обл., ф. 2933, оп. 1, спр. 31, 284 арк. 13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1779, 93 арк. 14. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 762, 236 арк. 15. Держархів Київської обл., ф. 2933, оп. 1, спр. 15, 9 арк. 16. Держархів Київської обл., ф. 977, оп. 1, спр. 1, 25 арк. 17. Держархів Київської обл., ф. 2933, оп. 1, спр. 365, 75 арк. 18. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 292, оп. 1, спр. 34, 102 арк. 19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1775, 136 арк. 20. ЦДАВО України, ф. 168, оп. 1, спр. 16, 12 арк. 21. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2263, 70 арк. 22. ЦДАВО України, ф. 168, оп. 1, спр. 82, 291 арк. 23. ЦДАВО України, ф. 555, оп. 1, спр. 49, 102 арк. 24. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 3, спр. 468, 72 арк. 25. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1770, 172 арк. 26. Козаченко А. Минуле книги на Україні: історичний нарис / А. Козаченко. – Х.: Державне видавництво України, 1930. – 99 с. 27. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 40, 169 арк. 28. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1665, 155 арк. 29. ЦДАВО України, ф. 178, оп. 1, спр. 131, 46 арк. 30. ЦДАВО України, ф. 292, оп. 1, спр. 45, 20 арк. 31. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМ України), ф. 577, оп. 1, спр. 11, 288 арк. 32. ЦДАВО України, ф. 292, оп. 1, спр. 80, 47 арк. 33. ЦДАВО України, ф. 168, оп. 1, спр. 527, 811 арк. 34. ЦДАВО України, ф. 174, оп. 2, спр. 1, 83 арк. 35. Нечаєв М. Книжка та її покупець на селі / М. Нечаєв. – К.: Український науковий інститут книгознавства, 1929. – 50 с. 36. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2701, 31 арк. 37. ЦДАВО України, ф. 174, оп. 2, спр. 16, 37 арк. 38. ЦДАВО України, ф. 555, оп. 1, спр. 352, 50 арк. 39. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2493, 232 арк. 40. ЦДАВО України, ф. 555, оп. 1, спр. 14, 127 арк. 41. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2699, 152 арк. 42. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2926, 58 арк. 43. ЦДАМЛМ України, ф. 577, оп. 1, спр. 20, 252 арк. 44. ЦДАВО України, ф. 174, оп. 2, спр. 8, 54 арк. 45. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. док. и мат. 1917–1941 гг. – К.: «Наукова думка», 1985. – 478 с. 46. ЦДАВО України, ф. 271, оп. 1, спр. 495, 117 арк. 47. Рекомендаційна бібліографія й колектори // Радянський книгар. – 1930. – № 6. – С. 9–10. 48. Махоніна О. Про колектори та редакційно-бібліографічний центр / О. Махоніна // Радянський книгар. – 1930. – № 1. – С. 12. 49. Хроніка // Радянський книгар. – 1929. – № 1. – С. 18–23. 50. Пігулін М. Українські видавництва в 1928/1929 році / М. Пігулін // Радянський книгар. – 1930. – № 3. – С. 3–4. 51. Фідельман Б. Українські книжкові видавництва в 1928/29 році / Б. Фідельман // Радянський книгар. – 1930. – № 13–14. – С. 8–11. 52. ЦДАВО України, ф. 177, оп. 1, спр. 1637, 306 арк. 53. Хроніка // Радянський книгар. – 1929. – № 2. – С. 20–26. 54. ЦДАВО України, ф. 555, оп. 1, спр. 62, 103 арк.

Валентина Молоткіна

УЧАСТИЕ ИЗДАТЕЛЬСТВ В СТАНОВЛЕНИИ КНИЖНОГО РЫНКА СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ НЭП (1920-Е ГГ.)

В статье анализируется влияние политики государства на процесс формирования книжного рынка в УССР в 1920-е гг. Показано, что в условиях новой экономической политики издательствам была предоставлена относительная самостоятельность в проведении торговых операций. Издательства, учитывая новые условия, стремились создать свой торговый аппарат и сеть. Но наибольшую сеть книготорговых организаций в своем распоряжении имело Государственное издательство Украины, которое в конце 1920-х гг. имея средства и поддержку со стороны государства, постепенно вытеснило с книжного рынка все действующие издательства.

Ключевые слова: издательство, печатная продукция, идеология, книга, книгораспространение.

Valentina Molotkina

THE ROLE OF PUBLISHING HOUSES IN THE PROCESS OF FORMATION OF SOVIET BOOK MARKET DURING THE NEP (1920S)

The article analyses how the public policy influenced on formation of book market in USSR in 1920s. It is shown that publishing houses were independent in trading operations during the New Economic Policy. That is why publishing houses tried to create their own commercial mechanism and network. But it was State publishing house of Ukraine who had the biggest book market network and possessed funds and support provided by the state therefore it ousted all active publishing houses from the Soviet book market.

Key words: publishing house, printed production, ideology, book, book circulation.